

Dorsman, L.J., Knegtmans, P.J. (eds.), *Universitaire vormingsidealen. De Nederlandse universiteiten sedert 1876* (Universiteit en samenleving 1; Hilversum: Verloren, 2006, 112 blz., €12,-, ISBN 90 6550 896 1).

Dit bundeltje is het eerste in wat inmiddels al is uitgegroeid tot een kleine reeks die de verhouding tussen universiteit en samenleving als verbindend element heeft. Universiteitshistorici Dorsman en Knegtmans leveren met deze reeks aanzetten tot en inspiratie voor de beoefening van de universiteitsgeschiedenis op de manier die zij voorstaan: met een duidelijk accent op de wisselende maatschappelijke betrekkingen van universiteiten en hogescholen.

Vormingsidealen zijn in dit verband een voor de hand liggend thema. Hoger onderwijs vormt de student, dat is een constante. Maar tot wat? Tot geleerde, lid van de elite, cultuurdrager, onderzoeker, intellectueel, deskundige, professional, kenniswerker, ondernemer of nog iets anders? De acht auteurs proberen deze vraag te beantwoorden voor verschillende episoden uit de Nederlandse universiteitsgeschiedenis sinds de wet van 1876.

Na een inleiding van Knegtmans bespreekt De Liagre Böhl professorale opvattingen over vorming tijdens het interbellum. Baneke onderzoekt vervolgens voor dezelfde periode welke rol de toepassing van natuurwetenschappelijke kennis werd geacht te spelen in de opleiding van studenten. Krop analyseert, in een breder tijdsperspectief, de vormingsidealen van filosofen tegen de achtergrond van het pleidooi voor de oprichting van de Centrale Interfaculteit. Vervolgens is er aandacht voor de vormingsidealen van de initiatiefnemers van Studium Generale (Dorsman), de MO-opleiding voor leraren (Vos) en de Open Universiteit (Van Kemenade). Baggen sluit de bundel met een bijdrage over de leidende gedachten van het overheidsbeleid ten aanzien van de universiteiten na 1960.

Een doortimmerd geheel kan en wil een bundel als deze uiteraard niet bieden, wel een aantal aansprekende voorbeelden van wat de thematiek te bieden heeft. Het is niet verwonderlijk dat de ambities van de bijdragen wisselen, afhankelijk van de eerdere ervaring van de auteurs met hun onderwerp. Zo spreekt Vos met gezag over het onderwerp waarover hij eerder een boek schreef, gaat Dorsman meer aftastend te werk in zijn bijdrage over een nog nauwelijks bestudeerde episode, en levert voormalig onderwijsminister Van Kemenade een achtergrondschets die tevens als primaire bron kan gelden.

Belangrijker is dat het geheel meer is dan de som van de delen en prikkelt tot samenwerking en nader onderzoek. En dat doet de bundel. Mij viel bijvoorbeeld op dat in de bijdragen over het interbellum een element steeds terugkeert: de gedachte dat academici in de samenleving culturele leiders moesten zijn. Dat verdient nader onderzoek lijkt me. Ook heb ik de indruk dat er soms te gemakkelijk van continuïteiten in de opleidingsidealen van de universiteit wordt uitgegaan. Hoewel het vocabulaire niet heel veel variatie vertoont, kan toch de betekenis van bijvoorbeeld een veelgebruikt woord als *Bildung* sterk veranderen.

Prikkelend is zeker ook de bijdrage van Baggen. In zijn proefschrift introduceerde hij een schematisering van de veranderingen die universitaire vormingsidealen hebben ondergaan met steekwoorden als ‘zelfstandig leren denken’ en ‘zelfstandig leren praktiseren’. Dat zo’n vereenvoudiging tot verwarring kan leiden omdat ze betekenisvolle nuances negeert, laat deze bundel zien: op geleide van Baggens schema komen verscheidene auteurs van de bundel tot verschillende en strijdige interpretaties van de betekenis van de wet van 1876. In zijn bijdrage over het overheidsbeleid introduceert Baggen nieuwe steekwoorden: de universiteit is zijns inziens bezig te veranderen van een universiteit die de wereld wil begrijpen (door zuivere wetenschap) naar een universiteit die de wereld wil veranderen (door valoriseerbare kennis). Treffende karakterisering, maar ook hier zie je weer de nadelen van de simplificatie. Dat universiteiten tot voor kort de wereld alleen maar wilden begrijpen, zal voor de buitenstaander toch weer het beeld van de ivoren toren bevestigen waar we zo graag van afwillen. En het nieuwe beeld van een universiteit die de wereld wil veranderen: is dat nu werkelijk, zoals Baggen suggereert, het nieuwe ethos dat onder universitaire academici leeft (nog afgezien van het bèta-vooordeel van het beeld)? Of reïficeert AWT-er Baggen hier een *pipe-dream* van de overheid door te beweren dat we lekker vinden wat de overheid ons met geweld door de strot probeert te duwen?

Bert Theunissen, Universiteit Utrecht

Brake, W. te, Klooster, W. (eds.), *Power and the City in the Netherlandic World* (The Northern world. North Europe and the Baltic c. 400-1700 AD. Peoples, Economies and Cultures 22; Leiden, Boston: Brill, 2006, viii + 242 blz., €99,-, ISBN 90 04 15129 X).

Bundels artikelen kunnen op twee manieren beoordeeld worden: op hun afzonderlijke kwaliteit, of op hun onderlinge samenhang. Op het tweede criterium laat deze verzameling het eigenlijk geheel afweten. De redacteuren doen in de inleiding een poging om het tegendeel aan te tonen. Zij stellen dat de verschillende bijdragen een vernieuwend inzicht bieden in de gespannen en wisselende machtsverhoudingen binnen steden en tussen steden en hogere gezagsdragers, een inzicht waarvan historici van andere Europese landen nog iets zouden kunnen opsteken. Helaas worden Te Brake en Klooster direct al in de steek gelaten door Jan de Vries, wiens bijdrage simpelweg getiteld is 'Keynote address' en ook geheel in spreekstijl is afgedrukt. Dat doet nauwelijks afbreuk aan de kwaliteit van zijn overpeinzingen over de begrippen 'stad', 'macht' en 'Nederlandse wereld' — de sleutelbegrippen uit de titel. Hij wijst erop dat 'stad' zich voor talloze interpretaties leent, 'macht' een begrip is zonder veel concrete inhoud, en Nederland zich in de zeventiende en achttiende eeuw over zo'n beetje de hele aardbol uitstrekte. Geen bemoedigend begin.

Beter kijken we dus naar de afzonderlijke opstellen. Er zijn mooie bij, zoals die van Kelly DeVries, die de hardnekkige stedelijke opstanden van de veertiende en vijftiende eeuw in kaart brengt, en de keiharde repressie van de Bourgondische hertogen. Of die van Peter Arnade, die pleit voor een meer antropologische benadering van de Beeldenstorm. In plaats van de 'ware oorzaken' (religie, economische crisis) te achterhalen, zouden historici zich liever moeten richten op de rijke symbolentaal van de oproeren van 1566. Elodie Lecuppre-Desjardin behandelt de Bourgondische publieke propaganda, en Richard Yntema demonstreert via een zorgvuldige reconstructie hoe interne politieke tegenstellingen en grafelijke belangen de Goudse bierexport ondermijnden in de eerste helft van de zestiende eeuw. Joop de Jong analyseert de beeldtaal van zeventiende-eeuwse stadhuizen, Marybeth Carlson heeft een korte bijdrage over de dienstboden-reglementen. Angela Vanhaelen werpt nieuw licht op de symboliek van de Volewijk, het galgenveld van Amsterdam, terwijl Joyce Goodfriend ingaat op de conflicten over de zondagsheiliging in Nieuw-Amsterdam. Voorwaar een gevarieerd aanbod.

Maar de meest interessante bijdragen zijn naar mijn smaak die van Kathy Lyon over de zaagmolens aan de Zaan en van Henk van Nierop over Amsterdams loyaliteit aan het Habsburgse gezag tijdens de jaren 1570. Lyon behandelt, vooruitlopend op een dissertatie (Rutgers University) over het onderwerp, de revolutie in de houtzaagtechniek die de houtzaagmolen tot stand bracht. De arbeidsbesparing van de houtzaagmolen was enorm. Een plank werd normaliter gezaagd door twee man; de molen kon twaalf planken tegelijk zagen, dus het werk van 24 man overnemen. Ze laat overtuigend zien